

DALIBORU BROZOVIĆU U SPOMEN

(28. VII. 1927. – 19. VI. 2009.)

Nakon duge i teške bolesti u Zagrebu je 19. lipnja 2009. preminuo Dalibor Brozović, hrvatski lingvist, kritičar, političar, numizmatičar. Našu sredinu napustio je jedan od hrvatskih velikana 20. stoljeća, jezikoslovac najvišega ranga, jedan od stvaratelja hrvatske države, veliki radnik i intelektualac prvoga reda. To je gubitak za njegove najbliže, za čitav hrvatski narod, to je gubitak za one koji znaju što je akademik Brozović značio za zadarski sveučilišni život u kojem je bio izvanredno važan od dolaska na tek stvoreni Filozofski fakultet 1956. do odlaska 1990., a i nakon toga.

Doznao sam za njegovu smrt u Zagrebu na dan njegova odlaska. Dok sam prolazio Zrinjvcem, to mi je saopćio davni zadarski student do kojeg je došla teška vijest. Odjednom se sav svijet promijenio, odjednom više nije bio kao prije. Dobro sam znao kako je sa zdravljem, očekivao sam da će smrt brzo doći, pobrinuo sam se da što prije do njega stigne upravo izišli zbornik *Zadarski filološki dani II.* u kojem je i 13 radova o njemu i o njegovu znanstvenom radu. Muka trenutka bila je strašna. Trebalo je brzo djelovati i učiniti što je bilo najpotrebnije. Popodne sam predavao na poslijediplomskom studiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kratko komemorirao njegovu smrt studentima. Dobro su razumjeli moju bol. Blisko smo surađivali od 1978. kad sam u Zadru upravo u njega postao asistentom.

Dalibor Brozović rođen je 28. srpnja 1927. u Sarajevu. Osnovnu školu i gimnaziju polazio je u Zenici, Visokom, Sarajevu i u Zagrebu, gdje je maturirao. Jugoslavistiku i talijanistiku upisao je 1946. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, diplomirao 1951. Nakon diplomiranja završio je dijalektološki tečaj u JAZU. Od 1952. bio je asistent na Akademiji za kazališnu umjetnost u Zagrebu, od 1953. do 1956. lektor na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, od 1956. do 1990. asistent, docent, izvanredni i redoviti profesor (od 1968.) na Filozofskom fakultetu u Zadru. Tu je razvio upravo golemu organizacijsku, nastavničku i znanstvenu aktivnost. Dulje ili kraće vrijeme predavao je Starocrkvenoslavenski jezik, Suvremeni hrvatski jezik, Povijest hrvatskoga jezika, Dijalektologiju, Uvod u slavistiku, Teoriju jezika i Opću lingvistiku. Ugled velikog profesora proizlazio je iz osobite odgovornosti u poslu ali i iz očita formata izvanredna učenjaka koji znanstvene spoznaje u svakodnevnom radu savjesno prenosi svojim studentima. Disertacijom "Govor u dolini rijeke Fojnice" doktorirao je 13. ožujka 1957. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Godine 1969. predavao je na University of Michigan (SAD), a 1971. na Sveučilištu u Regensburgu (SR Njemačka). Kao istaknuti znanstveni radnik prof. Brozović izabran je 1875. za člana suradnika, 1977. za izvanrednoga te 1986. za redovitoga člana JAZU, danas HAZU. Od 1986. je i dopisni član MANU i redoviti član Internacionalne znanstvene akademije Comenius (Kopenhagen – Upsala – San Marino), od 1990. član Europske akademije u Londonu, od 2008. dopisni član ANUBiH. Osim u svim južnoslavenskim zemljama, svoje je radove publicirao i u mnogim drugim državama. Prilozi su mu objavljivani na hrvatskom jeziku, ali

nerijetko i na desetak drugih jezika (esperanto, poljski, engleski, njemački, ruski, talijanski, slovenski, makedonski, češki, francuski, mađarski itd.).

Profesorov otac Andrija bio je haesosovac, obitelj katolička, on sam agnostik i skeptik. Preselili su se u Zagreb pred Drugi svjetski rat. Na prijelazu iz 1943. u 1944. bio je kao pripadnik USAOH-a u Zagrebu zatvoren. Nakon rata radio je u Glavnom odboru USAOH-a, bio urednik kulturne rubrike polumjesečnika *Srednjoškolac* pa onda glavni urednik, bavio se publicistikom, književnom kritikom i prevođenjem. Brozovićevo uređivanje *Srednjoškolca* važno je jer su tu neki hrvatski pisci (Vlatko Pavletić, Slavko Mihalić, Zlatko Tomičić, Miroslav Slavko Mađer) počeli objavljivati. Poslije je uređivao *Radove Filozofskog fakulteta u Zadru*, *Radove Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža"*, *Filologiju* i *Hrvatsku enciklopediju*. Držeći se "krugovašem", posebno je pamtio suradnju u *Krugovima*. Prevodio je rusku, ukrajinsku, poljsku, bugarsku, makedonsku, češku, arapsku, staroegipatsku i američku poeziju na hrvatski, hrvatsku i makedonsku na esperanto. Objavljivao je pjesme na esperantu i na hrvatskom, a na hrvatskom i zanimljiv putopis po Bugarskoj. Iz KPJ/SKJ isključen je 1945., 1948. i 1967. Često je optuživan zbog nacionalizma, već od četrdesetih godina. Jedan je od autora *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* iz 1967., vrlo aktivan u Hrvatskom proljeću i od 1988. dalje. Potpredsjednik je Hrvatske demokratske zajednice više godina od osnutka stranke 1989., član Predsjedništva RH 1990. i poslije potpredsjednik Republike Hrvatske, zastupnik u Saboru (1992. – 1995.), a od 1991. do 2001. glavni ravnatelj Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža" u Zagrebu. Bio je predsjednik Hrvatsko-bugarskoga društva i predsjednik Hrvatskog saveza za esperanto. Sudjelovao je u stvaranju nazivlja i oblikovanju hrvatskoga novca te pri oblikovanju poštanskih maraka u Republici Hrvatskoj. Objavio je knjigu *Kune i lipe: novac Republike Hrvatske*, Zagreb, 1994; postoji i englesko izdanje te knjige.

Akademik Dalibor Brozović svojim je lingvističkim radom ostvario opsežan znanstveni opus. Širinom znanstvenih interesa nadmašio je sve ostale učenjake jezikoslovnoga usmjerenja ne samo u hrvatskim nego i u južnoslavenskim okvirima. Proučavao je materinski jezik u svim vidovima njegove opstojnosti, ali se također mnogo bavio i lingvističkom teorijom, ostalim slavenskim jezicima i uopće slavistikom, balto slavistikom, esperantom, afričkim jezicima, romskim jezikom, tipologijom odnosa između ljudskih jezika i kolektiva prema raznim kriterijima, hrvatskom dijalektalnom književnošću itd. Na svim tim područjima postigao je vrhunske rezultate, često takve da je bitno izmijenio znanstvenu situaciju u pitanjima kojima je naročito posvećivao pozornost.

Takva ocjena u prvom redu vrijedi za njegovo proučavanje fenomena standardnoga jezika. Radi se o priložima skupljenima u knjizi *Standardni jezik* (Zagreb, 1970.), ali i o mnogim drugima. Sama je knjiga *Standardni jezik* doživjela veliki odjek u znanstvenim krugovima i u domovini i izvan nje, a također je i u kritici dočekana s velikim priznanjima. Prikaze te knjige objavili su Lj. Jonke, Vesna Zečević, S. Babić, Z. Vince, Anica Nazor, M. Šimundić, Ž. Muljačić, V. Anić, I. Pederin, M. Okuka, R. Dunatov, L. Matejka, A. Jedlička itd. Radoslav Katičić naglasio je kako je Brozović udario temelje općoj teoriji standardnih jezika koja razvija jezičnu znanost u svjetskim razmjerima, dok nizozemski dijalektolog H. P. Houtzagers ističe kao nesretnu okolnost što *Standardni jezik* nije preveden na

koji neslavenski jezik. Uvodna studija djela *Standardni jezik* najprije je objavljena na ruskom u Moskvi, a ruski lingvist N. I. Tolstoj rabi rezultate iz te studije još iz rukopisa! *Standardni jezik* donosi i nove temelje periodizacije hrvatskoga književnog jezika, posebice s obzirom na početak hrvatskoga jezičnog standarda, pa te ideje, iako su već bile najavljivane u znanosti, svakako predstavljaju pravo otkriće i neprolazno ostvarenje. Prije knjige *Standardni jezik* izišla je knjiga *Rječnik jezika ili jezik rječnika?*, Zagreb, 1969. Rad "Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti" (*Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978.) predstavlja periodizaciju hrvatske jezične povijesti, i to tako argumentiranu da je Ivo Banac tu monografiju nazvao najautoritativnijom sintezom suvremene hrvatske sociolingvistike. Ona je objavljena i u knjizi *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda* (Zagreb, 2006.), a i kao posebno izdanje pod naslovom *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika* (Zagreb, 2008.). Knjiga iz 2006. sadrži najvažnije standardološke radove objavljivane između 1972. i 1985. Sigurno bi bilo vrlo korisno da se što prije objavi opsežan izbor iz njegova opusa.

Akademik Brozović ponajprije je bio kroatist, čovjek uronjen u hrvatski jezik kao malo tko prije njega. Proučavao je taj jezik svestrano i lucidno, smireno i objektivno, a o njegovu ugledu na tom području najbolje svjedoči činjenica što je upravo on, uz akademika Pavla Ivića, piscem enciklopedijskih tekstova o srednjojuznoslavenskom jeziku što ih je 1988. objavio Leksikografski zavod "Miroslav Krleža". Tu je Brozović autorom uvodnoga teksta, prilogā o kajkavskom i o čakavskom narječju, kao i o suvremenom standardnom jeziku. Dijalektološke zasluge Brozovićeve odnose se prvenstveno na proučavanje štokavštine, a posebno je važno njegovo uočavanje i dokazivanje da je istočnobosanski (ijekavskošćakavski) poseban štokavski dijalekt (*Hrvatski dijalektološki zbornik*, 2, 1966, 119–208). No njegov je zahvat usmjeren na cjelinu dijasistema, pa je u tom smislu naročito plodno zalaganje za primjenu strukturalnih i genetskih kriterija u klasifikaciji srednjojuznoslavenskih dijalekata. Za nacionalnu filologiju naročito je bitan rad "O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata" (*Filologija*, 4, 1963, 45–55), jer se njime ističe značenje staroga zapadnoštokavskoga narječja i pouzdano određuju tereni gdje se u srednjem vijeku govorilo hrvatski.

Veoma je bio velik Brozovićev rad u okviru lingvističke geografije, ponajprije u izradbi lingvističkih atlasa, jer je angažiran u svim projektima, od Hrvatskosrpskoga i Bosanskohercegovačkoga dijalektološkog atlasa preko Općeslavenskoga lingvističkog atlasa i Općekarpatškoga dijalektološkog atlasa do Europskoga lingvističkog atlasa. U svim tim pregnućima Brozovićeve su zasluge goleme, od zamisli, organizacije i terenskoga rada do predvodničke uloge u najzahtjevnijim poslovima i u uredničkim dužnostima. Takav je njegov položaj i u *Fonološkim opisima srpskohrvatskih / hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Općeslovenskim lingvističkim atlasom* (Sarajevo, 1981.), a i u svescima Općeslavenskoga lingvističkog atlasa, poglavito u svesku 4a posvećenu refleksima poluglasova, kojem je Brozović bio glavni i odgovorni urednik (Zagreb, 2006.).

Problematiku hrvatskoga književnog jezika i uopće standardne novoštokavštine obrađivao je profesor Brozović u dugom nizu članaka, ali se brojem i značenjem

izdvajaju prilozi o fonologiji. Pritom je od naročite važnosti obradba problema dugoga i produženog ijekavskog jata. Dalibor Brozović autor je i prve matrice alofone jednoga jezika u svjetskim razmjerima, pa je naravno što je on i autorom *Fonologije hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb, 2007. Riječ je o uzornom opisu fonološkoga sustava jednoga slavenskog jezika.

Kao izvrsni slavist Brozović je dao važnih radova i o ostalim slavenskim jezicima, posebno o makedonskom (npr. "Pogovor knjizi 'Za makedonskiot jazik'", *Makedonski jazik*, 34, 1983, 89–103), slovenskom (npr. "Suvremeni slovenski standardni jezik – kompleksan lingvistički fenomen", *Obdobja*, 8, Ljubljana, 1988, 245–260) i lužičkosrpskim jezicima (npr. "O slavističkom i općelingvističkom pristupu lužičkim jezicima", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 3, 1962, 48–65). No kao što smo već vidjeli i kao što je naravno, naročito mu je na srcu bio materinski jezik, pa je i autorom više puta objelodanjenog i široko poznatog priloga "Deset teza o hrvatskom jeziku". Dalibor Brozović na mnogim je terenima proučavao hrvatske organske idiome, temeljito je upoznao njihov raspored i prostiranje, upoznao je značenje uvjeta što omogućuju standardizaciju jezika, dobro je uviđao značenje kulturnoga razvoja što se oblikuje tečajem povijesti. Hrvatska stvarnost bila je i ostala vrlo kompliciranom, pa je trebalo u jezikoslovlje unijeti mnogo novoga ne bi li se točno razumjela hrvatska situacija i sve njezine pojave. Razvijalo se je u svijetu lingvističko promišljanje, a profesor Brozović pratio je te tijekove i uključivao se u njih, s drugima metodološki obnavljao hrvatsko jezikoslovlje, od čega je upravo studij hrvatskoga jezika imao mnogo koristi. Stvorio je golemi opus koji svjedoči o izuzetnoj radnoj energiji, intelektualnoj prodornosti i ljubavi za pojave u svijetu znanosti, poglavito o ljubavi za hrvatski jezik, hrvatsku književnost i hrvatsku kulturu svih krajeva gdje ima našega svijeta.

Pisao je o brojnim filološkim velikanima, npr. o Faustu Vrančiću, o Bartolu Kašiću, o Jurju Križaniću, o Vuku Stefanoviću Karadžiću, o Đuri Daničiću, o Vatroslavu Jagiću, o Janu Baudouinu de Courtenayu, o Krsti P. Misirkovu, o Mihovilu Kombolu, o Stjepanu Ivšiću, o Blažu Jurišiću, o Antunu Barcu, o Ljudevitu Jonkeu, o Zlatku Vinceu itd.

Akademik Brozović svoje je organizacijske sposobnosti prije svega iskazao na Filozofskom fakultetu u Zadru, gdje je uglavnom u nepovoljnim uvjetima izgrađivao jezičnu stranu (serbo)kroatističkoga studija, osmišljavao studij u cjelini, a djelovao je i na drugim područjima te ustanove (npr. izdavačkom). Od 1966. do 1968. bio je prodekan, od 1976. kraće vrijeme i pročelnik Zavoda za slavistiku. Nastavnim radom na zadarskom fakultetu svakako je ostavio dubok trag među svojim studentima. Predavao je izvanredno, redovito bez bilo kakve pomoći bilježaka. Mnogo je predavao i na poslijediplomskim studijima (Dubrovnik, Sarajevo, Zadar, Zagreb), pa je tako vrlo neposredno djelovao na razvitak znanstvenih institucija. Mnogo je predavao i u inozemstvu, u brojnim gradovima diljem svijeta. U Zadru je godinama djelovao u Matici hrvatskoj, Hrvatskom filološkom društvu, na Jugoslavenskom seminaru za strane slaviste itd. Nema dvojbe da je važan Brozovićev rad u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, a i u Leksikografskom zavodu "Miroslav Krleža" došle su do izražaja njegove organizacijske i znanstveničke sposobnosti.

U hrvatskoj sredini akademik Brozović već se u ranoj fazi isticao novim općelingvističkim temeljima svoga rada. S tim u svezi važno je njegovo bavljenje fonologijom, ali je još važniji originalan i autoritativan prilaz fenomenu standardnih jezika. Uspoređivanjem standardnih jezika u smislu njihove funkcionalnosti Brozović je bio hrvatski začetnik sociolingvističkoga pristupa u lingvistici. Svakako je sociolingvistika znanstvena disciplina goleme važnosti. Interes za jezike Trećeg svijeta, za afričke jezike, za sorabistiku itd. bio je od neprocjenjiva značenja u našoj sredini, gdje su se najzaposleniji lingvisti ujedno morali baviti izrazito raznolikom tematikom. Velik je i njegov prinos proučavanju esperanta.

U svim zgodnim prilikama akademik Brozović nastojao je primjenjivati i širiti znanstvena dostignuća u praksi. Riječ je o vrlo razgranatoj predavačkoj aktivnosti, ali i o osobito važnim novinskim prinosima o jezičnim temama. Naročito valja istaći stalnu višegodišnju rubriku "Jezik današnji" u *Telegramu* (1965.–1969.), višedesetljetnu suradnju u *Jeziku*, časopisu za kulturu hrvatskoga književnog jezika, kolumnu "Prvo lice jednine" u *Vijencu* (2000.–2003.). Na temelju članaka u *Vijencu* nastala je knjiga *Prvo lice jednine*, Zagreb, 2005, objavljena u drugom izdanju u Mostaru 2007. godine.

Dalibor Brozović svojim je radom zadužio sve lingviste u Hrvatskoj, pa i mnoge izvan nje. Djelovao je kao profesor i na dodiplomskom i na poslijediplomskim studijima. Kao član mnogobrojnih povjerenstava za obranu disertacije puno je pridonio izgrađivanju onih što su se odvažili krenuti na težak put znanstvenoga rada. Njegova istraživanja imala su u Hrvatskoj najizrazitiji odjek, međutim, Brozovićev lingvistički napor cijenjen je u svim sredinama odgovarajućega znanstvenog interesa. Primio je niz odličja, hrvatskih i bugarskih, uz to Nagradu grada Zadra (1970.), Nagradu za životno djelo Republike Hrvatske (1992.) te Nagradu Stjepana Ivšića (2002.).

U cjelini se Dalibor Brozović svojim znanstvenim radom svrstao u red najvećih hrvatskih slavista dosad. Nakon Vatroslava Jagića i Stjepana Ivšića Dalibor Brozović, paralelno s Radoslavom Katičićem, ostvario je znanstveni opus neprolazne vrijednosti. Njegov se znanstveni rad isticao izvanrednom širinom učenjačkih interesa, zasnivanjem proučavanja na novim općelingvističkim osnovama i velikim rezultatima, poglavito u lingvističkoj standardologiji, fonologiji i u dijalektologiji. Njegovi uvidi u prirodu standardnoga jezika vrhunski su u svjetskim razmjerima. Bio je jedan od najboljih poznavatelja hrvatskoga književnog jezika i nedvojbeno najbolji poznavatelj njegove fonologije. Bio je najautoritativniji proučavatelj povijesti hrvatskoga književnog jezika. Izvrsno je poznao slavenske dijalekte. Proučavatelj niza jezika i brojnih lingvističkih tema, izraziti komparatist, u razmjerno nepovoljnim uvjetima ostvario je mnogo. U razvitku i organizaciji Filozofskog fakulteta u Zadru ostavio je jedinstven i neponovljiv trag, pa je 2004. i postao professor emeritus na Sveučilištu u Zadru. Pisao je o suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama, objavljivao o Zoranićevu i o Barakovićevu jeziku. Dao je izvrstan prinos o ulozi bosanskohercegovačkih franjevacu u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture. Uz to što je bio vrstan učenjak, bio je i dobar čovjek što je svoje navike stvorene u rodnoj Bosni zadržao i nosio u sebi cio život. Otišao je veliki učitelj u koga smo mnogo naučili o jeziku, koji nas je učio kako treba objektivno promatrati hrvatski jezik, kako ga

voljeti u svoj ljepoti njegovih književnih ostvarenja i kako se zauzimati za njegova prava u mnoštvu jezika svijeta. Svojim filološkim naporima ustrajno je zalijevao korijenje hrvatskoga narodnog života. Radio je mnogo i darovito, teoretski nastojao protumačiti hrvatski jezik i druge jezike, stvarao jezikoslovno pojmovlje za to, nastojao da to razumiju svi zainteresirani za istinu. Kao i drugi "krugovaši", htio je u svom radu stvoriti vrijednosti i to ostaviti za sobom, a u tom je potpuno uspio. Na svemu mu tome hvala! Počivao u miru Božjemu!

Josip Lisac